

grebet udenrigspolitik, således at han er i overensstemmelse med ministeriets egne idealforestillinger, men det er tvivlsomt, om disse forestillinger deltes af alle dem, der handlede med englændere i 'imperialismens tidsalder'.

KNUD LARSEN

SHELTON H. SHORT: *British Attitudes to the Schleswig-Holstein Question, 1848-50*. 245 maskinskrevne sider. Kopi i Det kgl. Bibliotek.

I maj 1969 opnåede en yngre amerikansk historiker, *Shelton H. Short* (fra Virginia), den filosofiske doktorgrad ved Edinburghs universitet for sit arbejde om »British Attitudes to the Schleswig-Holstein Question, 1848-50«. Som bekendt kræves det i lande som bl. a. England og Amerika ikke, at disputater trykkes.

Udover en indledning og slutning indeholder Shorts velskrevne og godt disponerede arbejde følgende fem kapitler: *Economic Considerations*; *The Court, Cabinet and Parliament*; *Newspapers*; *Periodicals and Men of Letters*. De 3 sidste kapitler, altså skildringen af »den offentlige mening«, udgør med deres ca. 150 sider værkets hovedbestanddel.

Den engelske offentlige mening var, som bekendt, prodansk, og Short illustrerer dette ved talrige citater fra aviserne. Man sørgede, når det gik danskerne ilde, og frydedes over deres sejre ved Fredericia og Isted og afværgelsen af stormen på Frederiksstad. Forbigående kritik mødte Danmark dog ved dets opsigelse af Malmø-våbenstilstanden i foråret 1849, og visse klager over den for handelen på Nordtyskland generende danske blokade gav sig til kende i bladene.

Shorts fremstilling har nok stort set en oversigtsmæssig karakter. Men han har benyttet en omfattende litteratur – foruden de talrige aviser og tidsskrifter – og adskillige af værkets oplysninger har sikkert interesse for danske historikere, der sysler med nævnte tidsrum. Arkivalisk materiale har han brugt meget lidt og ingen avisarkiver. Jeg skal dog nævne, at han fra Richard Cobdens papirer i British Museum citerer flere breve fra Cobden, der viser dennes tyskvenlige indstilling og forbindelser med den tyske gesandt i London, Bunsen.

Skønt Short er i stand til at læse dansk, godtager han – som mange andre engelske forskere – tilsyneladende uden kritik de slesvig-holstenske dogmer om Slesvigs og Holstens statsretlige forhold og om Sydslesvigs befolkning som »ethnically« tysk. Den tysk-propagandistiske terminus »the Elbe Duchies« om Slesvig og Holsten løber ham også let i pennen såvel som den u-engelske form »Schleswig«. – En del mindre errata skal jeg lade uomtalt.

HOLGER HJELHOLT

GÜNTER RICHTER: *Friedrich von Holstein. Ein Mitarbeiter Bismarcks*. Lübeck und Hamburg, Matthiesen Verlag, 1966. 188 s. 20 DM.

Bismarck har haft en så dominerende stilling i den offentlige bevidsthed og i den historiske forskning, at hans medarbejdere og deres indsats som oftest er blevet glemt. Richters hensigt har været at råde bod herpå gennem en case study

af Friedrich von Holstein, der var knyttet til Bismarck næsten uafbrudt fra han i december 1860 blev ansat ved gesandtskabet i St. Petersburg til han knap tredive år senere overværede kanslerens fald.

Valget af Holstein er for så vidt nærliggende. I det wilhelmske Tyskland opfattedes han som den tyske udenrigspolitikens grå eminence. Hans indflydelse var ubestridelig om end myterne om den »dæmoniske« Holstein har medført mange overdrivelser. Det er imidlertid ikke denne senere fase i Holsteins karriere, der beskæftiger Richter, men netop den periode, hvor han kan opfattes som en »Mitarbeiter«. Og ud fra denne betragtning forekommer valget uheldigt, fordi bogens tyngdepunkt – hvad der næsten uundgåeligt måtte ske – er forskubbet: I stedet for en analyse af Holsteins evt. indflydelse og indsats er opgøret med tidligere opfattelser af forholdet mellem Bismarck og Holstein kommet i centrum, og bogen meddeler meget lidt, der kan kaste lys over baggrunden for og tilrettelæggelsen af tysk udenrigspolitik på Bismarcks tid. Så meget grundigere er gennemgangen af en række intriger og kabaler i den tyske udenrigstjeneste, der har haft Holstein som midtpunkt eller centralt placeret bificur.

Det Holstein-portræt, der på denne måde er blevet tegnet, er nok blevet mindre »dæmonisk«, men ikke mere tiltalende end det traditionelle. Man får indtrykket af en aggressiv, til det latterlige militaristisk strugler, der har været udstyret med en sygelig mistænksomhed over for sine omgivelser, og som det må have været umuligt at nå til en fordragelig samarbejdsform med. At han overhovedet har kunnet gøre karriere skyldtes at han tidligt vandt Bismarcks bevågenhed, og af denne blev anvendt til ofte uortodoxe opgaver, som han løste tilfredsstillende, således forhandlingerne med kommunardlerne i 1870. Dette har åbenbart givet Holstein en position hos Bismarck der gjorde det muligt for ham, dels at plage sig til en ansættelse i Auswärtiges Amt i 1876, dels at få mistænkeliggjort og stækket kolleger, der kunne være farlige for hans egen karriere. Placeringen i Berlin anvendte han til at opbygge et »informationssystem«, der – sammen med det venskab, han bevidst og uoprigtigt dyrkede med Herbert v. Bismarck – i 1880'erne skabte ham en indflydelse, der gik langt ud over hans formelle embede.

På dette tidspunkt var en »Entfremdung« imidlertid allerede igang mellem ham og kansleren, der i sit udspring synes at have været mere af personlig end af politisk karakter. Allerede i 1869 havde rygter om, at familien Bismarck ønskede Holstein som svigersøn, bevirket, at han havde fjernet sig fra personlig omgang med kansleren og i 1880'erne søgte han, uden åbenlyst at bryde med kansleren, at skaffe sig andre forbindelser: til grev Hatzfeld, først leder af Auswärtiges Amt og senere gesandt i London, og til grev Radolinski, der var attacheret kronprinsen. Da denne i 1887 blev uhelbredeligt syg søgte Holstein kontakt med skikkelser som Eulenburg og Waldersee, der stod den senere Wilhelm II nær, kontakter, der vanskeligt kan ses som andet end udslag af en konsekvent opportuniste, der skulle sikre hans position uden hensyntagen til det politiske vejrlig. Privat bliver han stadig skarpere i sin vurdering af Bismarck, og 1885 konkluderer han: »Dass der alte Bismarck als Mensch eine gemeine Natur ist, wusste ich leider schon lange«, samtidig med at han mener at den gamle, svækket af fremadskridende forkalkning har mistet grebet om tingene.

Bulgarien krisen 1885 og Bismarcks deraf følgende balanceakt mellem det

engelske og russiske alternativ førte samtidig til en politisk modsætning mellem kansler og medarbejder, idet det var Holsteins opfattelse, at et brud med Rusland var uundgåeligt, og at man derfor i alliance med England, Østrig-Ungarn, Italien og Tyrkiet skulle »das Prävenire spielen«, medens det netop var Bismarcks hovedformål at undgå et definitivt brud med Rusland. Holsteins undsigelse af den såkaldte »Rückversicherungsvertrag« i 1890 er således en konsekvens af hans i 1885 erhvervede opfattelse. Denne krise er samtidig den eneste udenrigspolitiske begivenhed, Richter kommer ind på i sin bog, og i behandlingen af den kan han egentlig ikke siges at bryde nyt land.

Dette rejser spørgsmålet om berettigelsen af en bog som denne. Det må konkluderes, at den kun i mådeligt omfang kaster lys over det problem, den rejser, nemlig forholdet mellem Bismarck og hans medarbejdere. Vi får intet at vide om arbejdsgangen i det tyske udenrigsministerium; vi får intet – eller meget lidt – at vide om de principper, der var gældende for ledelsen af udenrigspolitikken, der føjes intet nyt stof til det allerede kendte undtagen på uvæsentlige punkter, men der leveres en tilbundsgående, omend ofte ufrivillig, dokumentation af Holstein som et patologisk tilfælde. Resultatet er blevet en prototype på, hvad professor Lindhardt engang kaldte »historien som sladder«. Richters afhandling kan ses som en uheldig konsekvens af princippet »publish or perish«, der desværre har en tendens til at overfodre det historiske marked med ligegyldige detailstudier.

JOHNY LEISNER

ROBERT BLAKE: Disraeli. London, Eyre and Spottiswoode, 1966. xxiv + 819 s.
Ill. 90 sh.

Disraeli, det engelske konservative partis »indispensable liability« har ikke siden Monypenny og Buckles 6-binds udgave (1910–20), været genstand for et forsøg på en samlet karakteristik ud fra en fornyet gennemgang af det umådelige utrykte kildemateriale. Robert Blake, hvis foretrukne genre er den historiske biografi – han har tidligere skrevet »The Unknown Prime Minister: The Life and Times of Andrew Bonar Law 1858–1923« – har skabt et værk, der i stil og anlæg helt tåler sammenligning med de store viktorianske forgængere. Til trods for sit store omfang er det en letlæst bog. Blake har i fuldt omfang levet op til den engelske tradition, der kræver litterær kvalitet af historiske fremstillinger. Hans Disraeli fængsler som helten i en af det 19. århundredes store udviklingsromaner. 1830'ernes frivole dandy, 1840'ernes frustrerede, men vittige og skarpe karrierejæger, 1850'ernes og 1860'ernes blændende leder af den konservative opposition imod de dominerende whig-dynaster og 1870'ernes ældre statsmand, der lagde Victoria for sine fødder, er skildret med en intensitet og en indlevelse, som kun få historikere kan konkurrere med. Også romanforfatteren har Blake underkastet en omfattende analyse. Han fremhæver med rette Disraeli som skaberen af den politiske roman, men også at ihvertfald »Coningsby« og »Sybil« stadig er særdeles læseværdige, og at de alene ville have sikret deres forfatter en plads i Englands historie, både p. gr. af deres analyse af den samtidige engelske politiske arena, af deres forståelse af de af industrialismen skabte sociale problemer –